

TROGIRSKA ROMANIČKA GOSPA

Cvito Fisković

Trogir je poznat u povijesti naše likovne umjetnosti po spomenicima romaničkog sloga koji je u njemu doživio svoj cvat u toku XIII stoljeća. Tu su podignute u tom vremenu izrazite stambene, crkvene i obrambene građevine. Grad je još sačuvao dijelove svojih okomitih gradskih zidina s nizom završnih zubaca na obrambenim hodnicima na kojima su kamene konzole koje podržavaju drvene priklopnice, a uz njih je ostala i romanička kula s otvorima uz zapadnu stranu gradskih vrata.¹⁾

U gradu ima i nekoliko višekatnih kuća s romaničkim monoforama i biforama pokrivenih dvovodnim krovom koje očituju položajem i srednjovjekovni urbanistički raspored osobito u istočnom i srednjem dijelu grada.²⁾ Među romaničkim crkvama ističu se oblikom i kiparskim ukrasima stolna i benediktinska crkva, a sačuvano je djelomično i pročelje crkve sv. Leona koja se već u XIII stoljeću bila podredila urbanističkom rasporedu malog grada i svoje pročelje, obratno od ostalih okrenula k sjeveru a ne prema zapadu kao što bijaše uobičajeno.

Trogir obiluje i vrsnoćom romaničkog crkvenog kiparstva u kojemu se ističu poznati majstori Radovan³⁾ i njegov sljedbenik Mavar.⁴⁾ Odrzi bogatog kiparstva vide se tu i tamo i na nekoj romaničkoj kući.

Svi ti spomenici romaničkog sloga su zapravo nastavak onih iz doba preromanike X—XI stoljeće, pa bismo mogli reći da je Trogir, podignut djelomično na antičkoj osnovi, bio već oblikovan urbanistički u XIII stoljeću o čemu svjedoče njegovi arhivski dokumenti koji spominju istaknutije dijelove grada.⁵⁾

¹⁾ V. sl. C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru. Starohrvatska prosvjeta III serija, sv. 2. Zagreb 1952. sl. 25.

²⁾ Ibid, passim; C. Fisković, Kulturna sredina Trogira u doba pojave njegove ljekarne. Radovi međunarodnog simpozija održanog prigodom proslave 700 obljetnice spomena ljekarne u Trogiru, Zagreb 1973, str. 45.

³⁾ C. Fisković, Radovan, Zagreb 1965.

⁴⁾ C. Fisković, Trogirski majstor Mavar. Anal. Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku XII, Dubrovnik 1970, str. 59.

⁵⁾ M. Barada, Trogirski spomenici I/I, I/II, Zagreb 1948, 1950; C. Fisković, o. c., (1).

Ali njegov urbanizam, graditeljstvo i kiparstvo jedva upotpunjuju pokrenute romaničke umjetnine i tek srebrne korice epistolara iz XII stoljeća⁶⁾ i evanđelistar s izrazitim sitnoslikarijama XIII stoljeća,⁷⁾ svjedoče da je u gradu u to doba bilo dragocjenih rukotvorina zlatarstva i slikarstva. Zlatare spominju i pismeni dokumenti⁸⁾ iz tog vremena. Međutim, romaničke freske i slike na tabli nisu u Trogiru barem dosad bile poznate iako se moglo pretpostaviti da ih je u tom gradu istaknute i raširene romanike bilo među brojnim majstorima umjetničkih zanata. Taj nedostatak je bar donekle uklonjen kada je pri kraju prošle godine otkrivena u srednjovjekovnoj, kasnije prigradivanoj crkvi sv. Nikole koja pripada benediktinskom samostanu, pri restauraciji romanička ikona, Gospe sa sinom.⁹⁾ Slika naslikana temperom na dasci nalazila se na južnom pobočnom oltaru i u toku XIX stoljeća prebojadisana i uokvirena u srebrni okvir i u veću platnenu sliku »palu portatile« koja se uskladila s veličinom oltara. Ikona je tada bila u donjem dijelu pokrivena te se činila kraća, jednako kao i ona gotička Gospa sa sinom na prijestolju iz XV stoljeća koju također uokviruje »pala portatile« na pobočnom oltaru u trogirskoj crkvi sv. Petra.

Pošto je pretpostavljeno po nekim tragovima ispod kasnijeg namaza da bi slika mogla biti iz starijeg vremena, restaurator Filip Dobrošević je u restauratorskoj radionici Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu stručno otklonio sa slike srebrni oklop, a zatim postepeno i namaze kasnijih bojanja i pod njima se otkrila Gospa sa sinom u naručju koja je pokazala sve odlike romaničkog sloga u postavi likova, u koloritu i u oblikovanju glava, lica i ruku, te u stiliziranju odjeće.

Na žalost, slika je premazom, a taj nije bio jedini, zabadanjem srebrnih zavjetnih pločica i pričvršćivanjem oklopa jako oštećena, izgubila je mnogo ukrasa i prelijeva izvorne boje, ali ju se ipak može ovako opisati, uvažavajući činjenicu da je žar njenog prvotnog kolorita izbljedio. Gospa je prikazana u tri četvrtine profila dopojasno. Ogrnuta je preko glave i tijela plaštem karmin-crvene boje koji je obrubljen oko lica i na prsima rumenožućkastim rubom iskićenim zlatnim ukrasima. Plašt se vrh lica spušta na izraziti stepenasti način poredanih nabora. Pod njim viri na čelu uobičajena kapa. Nabori plašta su ponajviše teški i okomiti. Gospino lice ima ravni dugi nos, rumene jagodice na obrazima, sitne stisnute usne i ukočeni u neodređeno upereni pogled velikih zjezna očiju koje natkriljuju obrve u izrazitom napetom luku. Ispruženom desnicom dugih prstiju obožava sina. Od maslinasto-sive

⁶⁾ V. sl. I. Delalle — M. Slade-Šilović, Trogir, vodič, Zagreb 1969, sl. 9.

⁷⁾ C. Fisković, Trogir, table u boji, Beograd 1959.

⁸⁾ M. Barada, o. c. (5). Popisi str. 510, 331, Zagreb 1948, 1950.

⁹⁾ C. Fisković, Trogirski ikona, »Slobodna Dalmacija«, Split, 10. I 1976, str. 7.

5. Romanička Gospa iz Trogira

košulje vidi se samo rukav snažne ruke obasjan izrazitim romantičkim osvjetljenjem pozlaćenih zraka i obrubljen dvostrukim uskim rubom. Ljevicom naslikanom u donjem uglu slike podržava krupno sinovljevo tijelo. Kristovo lice je oštećeno, ali mu se ipak sačuvao izraziti pogled i tragovi kestenjaste kose. Desnicom blagosivlja a u ljevici stiska svitak, volumen legis, obavit prekrizanim trakama. Ogrnut je crvenim plaštem i odjeven u svijetlo-maslinastu košulju posutu zlatnim ukrasima, trolistićima i kružićima sred kojih su tačke. Noge su mu sakrivene plaštem na kojem su, osobito u donjem dijelu zrakasta romanička pozlaćena osvjetljenja. Ikona je široka 60 a visoka 99 centimetara. Drvo stražnje strane je prevučeno tamnom bojom uokvirenom bijelim pojansom koji se pri vrhu slike podvostručuje crvenom prugom.

Ikona je vjerojatno oduvijek pripadala ovoj crkvi sv. Nikole redovnica benediktinki koja se spominje već u XI stoljeću.¹⁰⁾ Međutim, biskupski tajnik Marko Perojević je zabilježio u spisu službenog obilaska trogirске biskupije biskupa Didaka Manole u srpnju 1756. godine da je donesena radi provale Turaka iz sela Blizne u trogirskoj okolici za vrijeme rata.¹¹⁾ Kad se to zbilo nije tačno označio a ta predaja se čini sumnjivom budući da je teško pretpostaviti da je zagorsko selo Blizna imalo već u XIII stoljeću ovakvu sliku, a da je istaknuti samostan bogatih i uglednih benediktinki ostao bez slike Bogorodice kojoj bijahu posvećene općenito sve crkve.

Crkva sv. Nikole nekoć bijaše posebno posvećena sv. Dujmu dok se nije počela prozivati imenom sv. Nikole zaštitnika putnika i mornara, kojih je bilo i u Trogiru, tim više što je blizu luke i kraj primorskih gradskih vrata. Stoga je Dujmovo ime vremenom nestalo a samostan i crkva se prozvaše samo Nikolinim.

¹⁰⁾ A. Delalle, Isprava o osnutku benediktinskog samostana sv. Dujma u Trogiru; I. Ostojić, Benediktinke u Trogiru. Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske XI, br. 7—8, Split 1964, str. 5, 13.

¹¹⁾ Die 14 julij 1756

Acceptit deinde ad altarem Conceptionis Beatae Mariae Virginis totum marmoreum provisum per nobilem dominam Elisabeth vidua quondam domini Francisci Victurij ex legato mariti sui supra quod etiam celebrationem missae quotidianae reliquit cujus executionem ad duos fratres Michaeli Victuri heredes suos spectet executio ipsa negligetur.

De erectione ipsius altaris circa tempus ac celebrationem misae quotidianae propter testamentariam dispositionem ipsius nobilis domini Francisci extunt etiam duae marmoreae lapidae hinc inde circa ipsum altarem, ex quibus omnia cernere licet...

Super altare hoc cernitur devota imago Beatae Mariae Virginis in chrystalo inclusa, quod tamen in uno angulo est fractum. Traditur haec pia imago, graecis coloribus depicta, propter invasionem Turcarum tempore cruentis belli, rure Blisna ex partibus montanis delata fuisse et ih haec ecclesia collocata.

Prima Visitatio generalis civitatis et diocesis illustrissimi et reverendissimi domini domini Didaci Manola episcopi traguriensis anno 1756. Nadbiskupski arhiv u Splitu, T. 47.

Samostan i crkva bijahu u drugoj polovici XIII stoljeća dosta bogati jer su ih patriciji trogirski i ranije opskrbili kao svoju zadužbinu zemljama i vinogradima.¹²⁾ Prirodno je, dakle da je za oltar ove crkve nepoznati slikar tog stoljeća naslikao ovu ikonu koja bijaše u trajnom štovanju pa joj je Elizabeta Ivaneo supruga Frana Victuri 1693. godine dala sagraditi novi oltar,¹³⁾ koji svojim baroknim oblicima slični na one u stolnoj crkvi njena zavičaja Hvara, te bi mu na tom tragu trebalo tražiti i majstora. Na šarenoj mramornoj menzi dižu se dva stupa u zagasito ljubičastom mramoru i drže dvokrilni polukružni zabat na kojemu su nadodana tri kasno barokna drvena anđela otvorenih kretanja. U toj građevinsko-kiparskoj cjelini jednostavnog i u Dalmaciji uobičajenog oltara na kojemu se usklađuje šareni mramor sa segetskim kamenom, staru ikonu je novom platnenom slikom uokvirio poznati zadarski slikar sladunjavih realističkih kompozicija i portreta Antun Zuccaro.¹⁴⁾ Prikazao je na njoj evanđelistu Ivana s evanđeljem, sv. Vjekoslava s lubanjom, raspelom i ljiljanom i sv. Ivana Trogirskoj kojemu anđeo drži model Trogira. Nad njima lebde anđeli i okružuju sliku Gospe iznad koje se raskrilo Stvoritelj. Hladna akademska kompozicija na kojoj je u prednjem uglu slikarev potpis: A. ZUCCARO F

1888

U njoj je Gospin srebrni oklop bogato iskićen i reljefan u baroknom načinu.¹⁵⁾ Nakon restauracije Gospina slika je izložena u maloj samostanskoj zbirci, a na oltar je postavljena nova kopija u isti srebrni oklop. Tim je očuvana od daljnjeg taloženja prašine i vlage a i vidljiva u cjelini.

Otkrićem ove romaničke slike iz kraja XIII stoljeća upotpunio se uvid u trogirsku romaniku, a i u dalmatinsko slikarstvo tog sloaga. Poznato je da se nakon drugog svjetskog rata otkrilo i proučilo u Dalmaciji nekoliko romaničkih slika iz XIII stoljeća i da su se one povezale u ciklus koji obuhvaća prostor od Dubrovnika do Zadra, iako se ne mogu pripisati istoj školi, osim onim splitskih, koje su međusobno slične, tako da smo mogli utvrditi u tom stoljeću po-

¹²⁾ I. Ostojić, o. c. (10).

¹³⁾ Natpisi koje i Manola spominje objavljeni su u: C. Fisković, Samostan i crkva Benediktinki u Trogiru. Život s crkvom, V, br. 4—5, Hvar—Split 1939, str. 204.

¹⁴⁾ K. Prijatelj, Splitski slikari XIX stoljeća, Split 1959, str. 18; A. Petričić, Zadarski slikari u XIX stoljeću. Radovi Instituta JAZU u Zadru, 4—5, Zagreb 1959, str. 236.

Među njegovim radovima treba spomenuti šest portreta u poprsju koji su se u okvirima svog vremena nalazili kod Lucije Rubelli udata Grabovac u Zadru, a sada se nalaze u Sinju.

¹⁵⁾ Biskup Manola ga ne spominje (o. c.) pa je vjerojatno kasnije skovan. On spominje samo staklo.

stojanje splitske slikarske škole.¹⁶⁾ Prednjači im vremenski slika Bogorodice u hvarskoj stolnoj crkvi, a 1972. godine, nakon Gamulinove knjige u kojoj su okupljene,¹⁷⁾ pronađena je i u Šibeniku ona koju je objavila Ksenija Kalauz u izložbenom katalogu srednjovjekovnog slikarstva u tom gradu.¹⁸⁾ Iako se i ta šibenska slika odvaja od ostalih romaničkih Gospa u Dalmaciji, ona u svojim crtama, stavu i boji pokazuje sve odlike romaničkog slikarstva i spada u njihovu skupinu. Marija je odjevena u tamnomodri plašt obrubljen crvenkasto zlatnim rubom koji se stepenasto svija oko glave kao i na trogirskoj Gospi i iskićen je na ramenu dugoljastim kitama. Pod plaštom je kapa koja pokriva, kao i na trogirskoj Gospi, oba uha. Rukavi košulje su bogato isprugani crnim, crvenim i zlatnim prugama.

Krist je odjeven u maslinastu košulju osvijetljenu bijelim crtama, a ogrnut crvenim plaštem kao i u drugim slikama ovoga sloga u Dalmaciji. U ljevici drži volumen legis a desnicom blagosivlje. Crte lica i rumena jagodica sred obraza, velike crne zjenice zagledane u daljinu dosljedno su romanički slikane. Bitna je ikonografska razlika od ove šibenske i drugih dalmatinskih Bogorodica istog sloga, što ona ima u ljevici bijeli rubac kojim u znaku jačeg obožavanja podržava sina. Taj rubac je vješto i skladno uklopljen u cjelinu slike, kao i na Gospi u mozaiku apsida bazilike u Torcellu iz XII stoljeća.

Po pojedinim razlikama među romaničkim slikama sačuvanim u dalmatinskim gradovima moglo bi se pretpostaviti da u njima nije radio isti slikar, osim u Splitu gdje tri Bogorodice i raspelo međusobno sličje, te bi se moglo reći da pripadaju istoj radionici. Da li su pojedine od tih slika u Dalmaciji slikali naši slikari ili su one uvezene iz susjedne Italije, teško je za sada utvrditi. Svakako treba spomenuti da je u toku XIII stoljeća u ovoj pokrajini bilo slikara. Toma arhidakon spominje »dobre slikare« Mateja i Aristodija krajem XII i početkom XIII stoljeća,¹⁹⁾ u Dubrovniku se pri koncu tog stoljeća spominju i slikari Nikola i Ivan, a prvih godina XIV stoljeća Stanče. Oni posjeduju imanja i stalno borave u gradu.²⁰⁾ U Šibeniku se spominje krajem 1308. godine slikar Stojan i to u zrelih godinama, jer tada već ima sina Martina majstora

¹⁶⁾ C. Fisković, Splitska slikarska škola XIII stoljeća, Slobodna Dalmacija, Split, 31. XII 1961; C. Fisković, Neobjavljena romanička Gospa i raspelo iz Splita, Peristil 8—9, Zagreb 1966, str. 13;

K. Cicarelli — D. Domančić, Catalogue de l'exposition de la peinture romane sur bois en Dalmatie XIIe et XIIIe siècles. Split 1968.

¹⁷⁾ G. Gamulin, Bogorodica s djetetom u staroj umjetnosti Hrvatske, Zagreb 1971.

¹⁸⁾ K. Kalauz, Iz riznice srednjovjekovnog slikarstva Šibenika, Šibenik 1972.

¹⁹⁾ Toma Arhidakon, Kronika, Split 1960, str. 44.

²⁰⁾ J. Tadić, Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII—XVI v. I, Beograd 1952, str. 1, 2, 3.

6. Romanička Gospa iz Šibenika

i uglednog građanina.²¹⁾ Stojan je, dakle, mogao slikati već u drugoj polovici XIII stoljeća. Da li da ga se poveže s dubrovačkim istoimenim slikarom? Njihova narodna imena kao i nedostatak oznake zavičaja i porijekla Nikole i Ivana nukaju nas na pretpostavku da su oni naši ljudi. Da li da se Stojanu pripiše novootkrivena šibenska Gospa koja pripada vremenu u kojem je on živio?

UNE MADONE DE STYLE ROMAN A TROGIR

Cvito Fisković

Après la seconde Guerre mondiale ont été publiées quelques peintures sur bois appartenant au style roman et datant du XIIIe siècle dalmate. Ce qui a permis de constater que, dans la ville de Split, existait au XIIIe s. une école particulière de peinture.

A ces peintures, l'auteur rattache ici une représentation, jusqu'à présent inconnue, de la Madone à l'Enfant qui se trouve dans la collection du monastère de Bénédictines de la ville dalmate de Trogir. Il décrit à part la peinture de la Madone romane qui a été trouvée dans la ville dalmate de Šibenik, et peut également se dater du XIIIe s.

---

²¹⁾ Š. Ljubić, *Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur*, *Starine JAZU*, XXIII, Zagreb 1890, str. 211; C. Fisković, *Romaničko raspelo iz crkve sv. Križa u Splitu*, *Peristil* 12—13, Zagreb 1970, str. 5.